

УДК 159:351.745.5

Зброцька Олена Володимирівна –
здобувач кафедри юридичної
психології Національної академії
внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Розкрито психологічний зміст адаптації працівника ОВС до охорони громадського порядку. Розглянуто основні підходи до вивчення цієї проблеми. З'ясовано чинники, що можуть сприяти оптимізації пристосування правоохоронців до умов праці. Висвітлено важливість професійно-психологічної готовності працівників ОВС до належного забезпечення охорони громадського порядку.

Ключові слова: професійна адаптація; охорона; громадський порядок; професійно-психологічна готовність; працівник ОВС.

Аналізуючи результати різних наукових досліджень щодо особливостей адаптації правоохоронців до різних умов діяльності, можна стверджувати, що зазначена проблема викликає неабияке зацікавлення фахівців, особливо в контексті поліцейської реформи в Україні. Проте, незважаючи на високий інтерес науковців до цієї тематики, окремі її аспекти нині є малодослідженими. Здебільшого це стосується особливостей психологічної адаптації до умов діяльності різних категорій військовослужбовців і правоохоронців.

Успішність розвитку діяльності ОВС на сучасному етапі суттєво залежить від готовності й спроможності персоналу виконувати свої професійні обов'язки на належному рівні, з огляду на що дедалі відчутнішою стає проблема забезпечення надійності функціонування всіх ланок цієї системи. Відомо, що правоохоронна діяльність безпосередньо пов'язана з небезпекою, що включає в себе ризик для життя та здоров'я співробітника під

час виконання службових обов'язків. Часто діяльність працівників правоохоронних органів здійснюється в напружених, конфліктних ситуаціях, небезпечних для життя обставинах, у тому числі пов'язаних із застосуванням зброї [1]. Тому важливим є формування та розвиток належної професійно-психологічної готовності працівників, що може сприяти успішній адаптації до охорони громадського порядку.

Професійна адаптація працівника до умов діяльності – це одна з найважливіших соціально-психологічних складових розвитку особистості. Зацікавленість проблемою адаптації існувала здавна в працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених різних галузей наук. Основні особливості соціальної адаптації розглядали А. Знанецький, Ж. Піаже, Г. Сельє, У. Томас, Е. Тоффлер, Л. Філіпс, Х. Хартман та ін. Так, А. А. Налчаджян у своїх дослідженнях класифікував соціальну адаптацію особистості, висвітлив її головні види й типи. Власне процес такої адаптації вивчали Л. Д. Столяренко та Ф. З. Меерсон, а передумови його ефективності – Ф. Б. Березін, О. І. Зотова, В. А. Лабунська, Т. А. Немчин.

Соціально-психологічні аспекти адаптації стали предметом вивчення таких психологів, як А. А. Бодалев, Г. А. Балл, Л. П. Гримак, А. Н. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін. Виокремлюючи дослідження особливостей діяльності правоохоронців і проблем особистості різних фахових напрямів ОВС, варто звернути увагу на здобутки сучасних дослідників, які зробили вагомий внесок у зазначену галузь. Серед них такі вчені: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, А. В. Гайдашук, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. І. Кондрюкова, О. М. Корнєв, О. М. Кретчак, О. І. Кудерміна, Т. В. Матієнко, Л. І. Мороз, І. М. Охріменко та ін.

Водночас, незважаючи на численні теоретичні та емпіричні дослідження, проблема професійної адаптації працівників ОВС до умов діяльності на сьогодні залишається актуальною та потребує подальшого розв'язання.

Мета статті полягає в розгляді особливостей професійної адаптації працівників ОВС до охорони громадського порядку.

У сучасних умовах невід'ємною складовою діяльності працівників ОВС є забезпечення охорони громадського порядку.

Аналіз наукових джерел доводить, що поняття «громадський порядок» тлумачать по-різному. Наприклад, В. П. Нагребельний визначає його як систему суспільних відносин, урегульовану правовими й іншими соціальними нормами, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя та здоров'я, повагу до честі й людської гідності, дотримання норм суспільної моралі [2].

Ф. Е. Колонтаєвський у своїх працях трактує громадський порядок як систему суспільних відносин, що виникають та існують здебільшого в громадських місцях, основою якої є дотримання норм права та інших соціальних норм, спрямованих на забезпечення особистої безпеки громадян і громадської безпеки, створення сприятливих умов для нормального функціонування підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань [3].

М. В. Корнієнко звертає увагу на те, що проблема громадського порядку та його охорони має як наукове, так і практичне значення, оскільки зміст громадського порядку, активність його охорони суттєво впливають на стабільність прав громадян, усебічне задоволення їх матеріальних і духовних потреб. Дослідник наголошує на необхідності подальшого вдосконалення стану громадського порядку, особливо у сфері захисту прав громадян [4].

Узагальнюючи позиції різних учених, можна визначити, що громадський порядок слід розуміти як зумовлену інтересами всього народу та завданнями побудови демократичного суспільства, що регулюється нормами права, моралі, правилами співжиття та звичаями, систему вольових суспільних відносин, які складаються переважно в громадських місцях, а також суспільних відносин, що виникають і розвиваються за межами громадських місць, але за своїм характером забезпечують охорону життя, здоров'я, честі громадян, суспільний спокій, нормальні умови для діяльності підприємств, установ та організацій. Громадський порядок – це головна умова нормального соціального життя та діяльності всіх державних і громадських установ.

З метою дослідження аспектів, що підвищують ефективність пристосування правоохоронця до особливостей

умов здійснення охорони громадського порядку, розглянемо феномен адаптації особистості.

Визначити зміст поняття «адаптація» намагаються починаючи із середини ХХ ст. Окремі автори тлумачать його як умову виконання особистістю її основних функцій, розв'язання складних життєвих проблем напруги [5].

Інші розглядають адаптацію в контексті віддалення середовища від людини, трактуючи ці поняття як форму пристосування людини до соціальних вимог і подолання напруги [6–7].

Об'єктом адаптації є соціальне середовище. Водночас суб'єктом є власне особистість, а отже, пристосування правоохоронця до умов діяльності, передусім, залежить від його індивідуально-психологічних якостей. Це, відповідно, впливає на ефективність забезпечення охорони громадського порядку.

Характеризуючи всі ступені розгляду та специфіки адаптації, можна зробити висновок, що єдність сторін, які взаємодіють, – людини та соціального середовища передбачає активність соціального середовища й особистості, орієнтована на пізнання навколишнього світу та розроблення чітких аспектів.

На сьогодні існує низка аспектів професійної адаптації: біологічний, фізіологічний, інформаційний, комунікативний, особистісний і соціально-психологічний. Для працівника ОВС адаптація передбачає єдність адаптації індивіда до фізичних умов фахового середовища (психофізіологічний аспект), професійних завдань і професійної інформації (професійний), професійного середовища (соціально-психологічний). Усі три аспекти є підґрунтям для становлення належної адаптації до охорони громадського порядку.

Зважаючи на вищезазначене, учені рекомендують здійснювати професійний відбір працівників за показниками адаптованості до професійних і соціально-психологічних параметрів соціального середовища. Тому варто враховувати такі особистісні якості працівників, як темперамент, інтелектуальний потенціал (розумові здібності), комунікативність, регулятивний потенціал (вольові риси особистості), що належать до основних індивідуально-психологічних якостей особистості працівника ОВС [8].

Під час здійснення професійного відбору працівників, які будуть забезпечувати попередження правопорушень у громадських місцях, важливим є наявність кожної з визначених якостей особистості. Адже добре розвинута сукупність цих індивідуально-психологічних особливостей є обов'язковим компонентом успішної адаптації, що зрештою сприятиме високій продуктивності діяльності.

Досліджуючи темперамент, можна констатувати досить швидко зміну психічних реакцій особистості та її інтеграцію в колективі, що є важливим чинником у процесі адаптації. Оскільки темп психічної діяльності буває швидким, помірним і повільним, то пристосування до зміни обстановки може бути особливо проблемним або зі стійкістю настроїв та емоцій.

Вивчення особливостей інтелектуального потенціалу дає змогу стверджувати, що це не просто рівень ерудиції особистості, а динамічна якість, яка є передумовою набуття успішного професійного досвіду та здатності результативно вирішувати пізнавальні завдання під час виконання функціональних обов'язків.

Важливим є рівень розвитку комунікативної компетентності особистості. Це є провідною рисою діяльності працівника правоохоронних органів, оскільки в спілкуванні з людьми співробітник ОВС не тільки одержує необхідну інформацію для встановлення кримінальних об'єктів, що перебувають на території патрулювання, а й долає конфлікти, які виникають між громадянами.

З огляду на важливість регулятивного потенціалу як одного з компонентів індивідуально-психологічних якостей особистості працівника ОВС, важливу роль відіграє реалізація психічних функцій, а саме: проблема вибору, пов'язана з наявними установками працівника та відповідальністю за певні дії; вибір оптимального моменту активних дій і порядок їх припинення. Адже під час виконання службових обов'язків працівник, який забезпечує охорону громадського порядку, на власний розсуд реалізовує свою програму успішної діяльності в різних службових ситуаціях, що виникають. Водночас особа долає як внутрішні, так і зовнішні особистісні суперечності [9].

Передумовою успішної адаптації є професійно-психологічна підготовка, що безпосередньо залежить від ступеня розвитку індивідуально-психологічних якостей працівника правоохоронних органів. Здійснення відповідної професійно-психологічної підготовки як окремої складової системи службової підготовки працівників ОВС певною мірою сприятиме формуванню захисних механізмів в умовах стресових ситуацій, що можуть виникнути під час забезпечення охорони громадського порядку, а також суттєвому покращенню результатів оперативно-службової діяльності [10].

Важливими завданнями професійно-психологічної підготовки працівників ОВС є:

- формування психологічної стійкості, уміння володіти собою в напружених ситуаціях під час несення служби;

- формування психологічної готовності до боротьби зі злочинністю;

- удосконалення й розвиток вмінь і навичок встановлення психологічного контакту з різними категоріями громадян;

- формування навичок рольової поведінки в різних ситуаціях оперативно-службової діяльності;

- удосконалення вмінь і навичок щодо застосування психологічних прийомів впливу в складних, конфліктних ситуаціях спілкування з громадянами;

- формування вольової активності та навичок вольових дій.

На сьогодні не менш важливим фактором відповідної професійно-психологічної підготовки можна вважати сформованість високої мотивації працівника до виконання службових обов'язків. Так, через відсутність мотивації в людини немає прагнення виконувати свої функціональні обов'язки на належному рівні, а це означає, що працівник не має сенсу розвивати свої індивідуально-психологічні якості. Унаслідок цього період адаптації буде тривалішим і проблематичнішим.

Здійснений аналіз результатів анонімного опитування працівників батальйону патрульної служби Вінницької області дав змогу виділити такі основні фактори зниження рівня мотивації виконання своїх службових обов'язків: неналежні умови праці, недостатнє матеріальне й фінансове забезпечення та

невпевненість у завтрашньому дні через реформування. Такі чинники також спричиняють низьку мотивацію до діяльності, що, відповідно, призводить до пасивного використання раніше набутих індивідуально-психологічних якостей, а отже, негативно впливає на процес адаптації.

Вивчення теоретичного матеріалу надає можливість констатувати той факт, що адаптація працівника ОВС – це складний і тривалий процес пристосування до нових для нього умов праці. Під час здійснення аналізу процесу адаптації можна виділити її специфіку, що полягає в ефективності активної акомодатії до соціальних елементів середовища, зокрема психологічних, соціальних і побутових характеристик. Також до цього належать умови, у яких здійснюється адаптація працівника ОВС під час охорони громадського порядку.

Не варто залишати поза увагою явище професійної адаптації, тобто адаптації до умов конкретних особливостей організації праці й дисципліни. Це є підґрунтям виконання професійних обов'язків під час охорони громадського порядку, завдяки якому працівник пристосовується до умов діяльності.

Індивідуальні відмінності між працівниками полягають у стійкості, вразливості емоцій, енергійності дій та інших особливостях психічної діяльності та поведінки людини. Саме тому, розкриваючи проблематику адаптації, ми визначили провідні особливості особистості працівника ОВС (темперамент, розумові здібності, комунікативність і регулятивний потенціал), що більшою мірою впливають на процес адаптації до охорони громадського порядку.

Під час становлення професійної адаптації важливим є вдосконалення ефективності застосування працівником власних знань, можливостей і підвищення досвіду в екстремальних ситуаціях професійної діяльності, що включає в себе професійно-психологічну підготовку. Відповідно, можна зробити висновок, що професійно-психологічна готовність працівників правоохоронних органів до охорони громадського порядку також є важливою складовою успішної адаптації.

Отже, результатом належної професійно-психологічної підготовки є сформована професійно-психологічна готовність до діяльності в екстремальних умовах під час виконання службових

обов'язків, що є вищим проявом професійної адаптації та адаптації до охорони громадського порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична психологія : [навч. посіб.] / Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін. : [за заг. ред. Л. І. Казміренко, С. М. Моїсєєва]. – 3-тє вид., допов. – К. : КНТ, 2008. – 152 с.
2. Нагребельний В. П. Громадський порядок / В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія. – Т. 1. – К., 1988. – 639 с.
3. Колонтаевский Ф. Е. Организационные основы охраны общественного порядка в современных условиях : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право» / Ф. Е. Колонтаевский. – М., 1996. – 58 с.
4. Корнієнко М. В. Роль органів внутрішніх справ України в охороні громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки / М. В. Корнієнко. – Д., 2001. – 142 с.
5. Константинов В. В. Психологическая адаптация: опыт исследования и диагностика : [учеб пособие] / В. В. Константинов, И. А. Красильников. – Пенза : Рубеж, 2008. – 128 с.
6. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 449 с.
7. Петровский А. В. Личность, деятельность, коллектив / А. В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
8. Горошидзе Г. А. Установочная модификация в приспособительной активности человека / Г. А. Горошидзе // Известия АН ГССР. – 1981. – № 1. – С. 87–96.
9. Александров Д. О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : [монографія] / Д. О. Александров. – К. : ВАДЕКС, 2014. – 307 с.
10. Корнєв О. М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. М. Корнєв. – Київ, 2001. – 18 с.